

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.Г. Серьезное и смешное /А.Г.Алексеев. – М.: Искусство, 1967. – 357 с.
2. Варшавский Я. Успех /Я.Варшавский // Советская эстрада и цирк. – 1967. – С. 96.
3. Милявский О. Капитану – капитанский мостик /О.Милявский. – М.: Советская эстрада, 1967. – 57 с.
4. Синьов М. Записки конферансье. На эстраде і за кулісами /М.Синьов. – М., –К., 1969. – 272 с.
5. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве /Константин Сергеевич Станиславский. – М.: Искусство, 1972. – 622 с.
6. Сулимов М. Режиссер: профессия и личность. Из опыта работы с режис. курсом /Мар Владимирович Сулимов. – М.: Искусство, 1991. – 174 с.
7. Театральная энциклопедия: В 5-ти томах /[П.А. Марков (глав. ред.)]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1964. – Т.3. – 1086 с.
8. Тимошенко Ю., Березін Є. Дует – це не просто двоє /Ю.Тимошенко, Є.Березін // Советская эстрада и цирк. – 1972. – С. 44.
9. Уварова Е.Д. Русская советская эстрада. Очерки истории, 1946-1977: /Отв. ред. Е.Д.Уварова. – М.: Искусство, 1981. – 527 с.
10. Уварова Е.Д. Эстрада: что? Где? Зачем? Статьи. Интервью. Публицистика /Отв. ред. Е.Д.Уварова. – М.: Искусство, 1988. – 350 с.

УДК 316.4723 +808.55

І.О. КУСЯК

**ЗАСТОСУВАННЯ ХУДОЖНІХ ЕЛЕМЕНТІВ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ У
СФЕРІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИХ ВІДНОСИН**

Розглянуто основні напрямки застосування художніх елементів сценічної мови у сфері офіційно-ділових відносин.

Обґрунтовано доцільність розвитку техніки мовлення в сучасних комунікативних взаємозв'язках.

Ключові слова: ораторське мистецтво, сценічна мова, мовний апарат, техніка мовлення, офіційно-ділова мова.

**ПРИМЕНЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СЦЕНИЧЕСКОГО ЯЗЫКА В
СФЕРЕ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Рассмотрены основные направления применения художественных элементов сценического языка в сфере официально-деловых отношений.

Обоснованно целесообразность развития техники речи в современных коммуникативных взаимосвязях.

Ключевые слова: ораторское искусство, сценическая речь, речевой аппарат, техника речи, официально-деловой язык.

**THE USAGE OF ARTISTIC ELEMENTS OF THE SCENIC
LANGUAGE IN THE SPHERE OF OFFICIALESE RELATIONS**

In the article the main trends of usage of artistic elements of the scenic language in the sphere of officialese relations are examined.

The expediency of development of the language technique in modern communication interconnections is proved.

Key words: oratory, scenic language, speech apparatus, speech technique, officialese language

Більшість науковців вважають, що впровадження у різні сфери життєдіяльності людини фонетично правильної мови є необхідною вимогою часу. Росте творча й соціальна активність суспільства й окремих його індивідів, проте велика частина з них, мають про літературну мову досить незначні знання. Сьогодні в більшості ділових людей, котрі спілкуються з оточуючи, неправильно поставлений голос, дихання, відсутнє інтонаційне забарвлення та навички для

правильного відтворення звука. Для викладення своїх ідей у правильній мовленнєвій формі цим людям необхідно звернутися до художніх елементів сценічної мови, котра не є моментним утворенням, а є предметом довгого процесу еволюції. Для кращого розуміння її використання в сучасному публічному житті доцільно розглянути історичні передумови її виникнення і функціонування в суспільних реаліях.

Справжньою колискою культури мовлення була антична Греція. Красномовство формувалося на ґрунті так званої епідектичної (урочистої) риторики, але без пишнот та панегірично-урочистого тону.

Теорію ораторського мистецтва розробляли Арістотель і Платон. На думку Платона, красномовство має бути діловим, а не марнословним, непідкупним, чесним і високоморальним. Перші настанови для тих, хто готувався виступати публічно, належали, очевидно, сицилійським риторам Тісію й Корку. Це були рекомендації, як слід членувати промову на частини (вступ, виклад справи, закінчення) і які докази слід підбирати [2].

Найблискучішим ритором Стародавньої Греції, владарем дум був всесвітньо відомий Демосфен (384—322 до н.е.), промови якого, насичені фактичним матеріалом, містили чимало особистих спостережень, відзначалися динамічністю, переконливою аргументацією й чіткістю. Демосфен, будучи сином багатих батьків, здобув хорошу освіту. По смерті їх він задумав зробитися політичним оратором, але скільки разів не виступав, його завжди висміювали. Не падаючи духом, він 8 років працював над собою, розвиваючи і удосконалюючи свою мову, укріплюючи груди, легені і голос, і відучуючись від посіпування в плечі. Поголивши собі голову, щоб не повертатися в місто, він віддалявся в печеру, де, заклавши собі камінчики в рот і повісивши меч над плечем, виголошував перед дзеркалом слова, декламував на березі моря, прагнучи перекричати шум його хвиль. Виступивши знову мовою на політичній арені, він був знову обсвистаний. Вирішивши кинути ораторське мистецтво, він одного дня попав в гості до актора, який запропонував йому прочитати монолог і після сам прочитав його. Лише тоді Демосфен зрозумів, що йому не вистарчало виразної декламації. Пропрацювавши деякий час над собою, він зробився незабаром блискучим і великим оратором всіх часів

Теоретиком ораторського мистецтва і великим ритором античного світу був Марк Тулій Ціцерон (106–42 до н.е.). Він провів на форумі майже 40 років і був справжнім ідейним поводителем римського Сенату. Ціцерон відпрацював стиль, який дозволяв йому бути простим і блискучим, безпосереднім і пристрасним. Найкращими властивостями його промови були чіткість, мелодійність і ритмічність [8, с.52].

Що ж до першої східнослов'янської «Риторики», то вона є спадкоємницею традицій античного світу, настанов Ціцерона, Демосфена, Таціта, Арістотеля. Вона стала підґрунтям для подальшого розвитку слов'янського красномовства, спираючись на кращих її служителів – Феофана Прокоповича [5, с.76], Михайла Ломоносова[6].

У 1620 році створюється перша російська «Риторика» невідомого автора, яка дійшла до нас у тридцяти шести списках. Вона була дуже популярним твором у Москві, Новгороді, Ярославлі, Ниловій пустині, Соловецькому монастирі тощо. Це не самостійний російський твір, а переклад латинської риторики німецького вченого Пилипа Меланхтона [2].

Першою серйозною спробою опису історії слов'янської риторики є праця В. Аннушкіна «Перша російська «Риторика» (1989), в якій аналізується риторика «Сказання про сім вільних мудростей», «Риторика» (1629). Тут міститься багатий і глибокий матеріал з історії слов'янської риторичної науки. Серед популярних підручників риторики того часу, які багато разів перевидавалися, не втратили цінності й досі та мали певний вплив на формування української риторичної культури, були курси М. Сперанського [10], О. Мерзлякова [4], М. Кошанського [1] та ін.

Варто звернути увагу і на той факт, що викладання «Риторики» чи «Основ ораторського мистецтва» в сучасних вищих закладах освіти зведено здебільшого до вивчення їх історії та теорії, що, безперечно, є справою необхідною, але не єдиною важливою. Вивчення ж методики і практики красномовства в межах згаданих вище курсів та виділеного на їх опанування часу виявляється справою нереальною. Задля подолання цих суперечностей слід доповнити

вивчення курсів історії та теорії риторики ще й методикою та практикою ораторського мистецтва з виділенням для практичного опанування додаткових годин.

Зважаючи на недостатню обізнаність з ораторським мистецтвом та технікою і нормами правильного мовлення, останнім часом з гучномовців та екранів телевізорів ми чуємо порушення багатьох акцентологічних правил української літературної мови, хоча за останні роки вийшли друком чудові довідники С. І. Головащука [3], І.П.Ющука [11] та навчальні посібники з української мови і культури мовлення, в яких розглядаються, зокрема, й норми наголошення.

Зрозуміло, що маловиразна мова, безбарвна, з тьмяним монотонним голосом, повна регіональних особливостей вимови викликає роздратування, швидко стомлює й притупляє сприйняття глядачів, заважає вникнути в суть справи, часом відштовхує слухачів від думок, ідей оратора. Неправильна мова розсіює увагу, нівелює зміст висловлення.

У багатьох країнах сценічна мова є еталоном вимови. Вона, крім свого прямого призначення, знаходить своє відображення у політиці, економіці, у сфері ділових комунікацій. Всі ці положення стали основою вибору матеріалу дослідження для того, щоб розглянути й описати використання сценічної мови у сучасній офіційно-діловій сфері. Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі завдання:

- визначити поняття техніки мовлення;
- визначити вимоги до голосу оратора;
- визначити можливості поєднання сценічної мови та офіційно-ділового стилю.

Основою ораторського мистецтва є техніка мовлення. Стосовно техніки мовлення, то тут переважна більшість «ораторів» покладається на її природну розвиненість, а тому артикуляцію, дикцією та інтонаційною виразністю володіє на рівні пересічних громадян. Існує ціла низка причин, що зумовили цей стан речей, та їх аналіз не є метою статті. Теоретики-оратори по-різному ставляться до визначення техніки мови та її значення для артистів, педагогів, ділових людей. Зокрема можна виділити такі тлумачення:

– «Техніка мовлення – володіння мовним апаратом, уміння правильно користуватися мовою; мовленням». [7].

– «Гарні розмовні голоси трапляються рідко. А коли вони й трапляються, то бувають недостатні своєю силою і діапазоном. Тобто над розвитком голосу треба працювати»[9].

Отже, поставлений голос – вільний від вад, благозвучний, визначається силою, широтою діапазону, гучністю, витривалістю.

Приступаючи до вивчення проблем техніки мовлення, звернемося до головної мети спрямованих на це зусиль: навчитися говорити так, щоб оратора не можна було не зрозуміти. Звісна річ, це стосується на сто відсотків і техніки мовлення, бо тут простежується одна закономірність: неправильно взятий тон спотворює думку. Отже, техніка публічного виступу повністю підпорядковується думці, змісту виступу; опанування технікою мовлення, таким чином, не можна звести до механічного оволодіння голосом або іншими суто «технічними» навичками оратора. Саме думка, яку прагне висловити оратор, спричиняє дію мовного апарата. Тому опанування технікою мовлення потрібно підкорити вмінню мислити вголос, тобто говорити розмірковуючи.

Техніка мовлення – невід’ємна частина мистецтва звучної мови, ораторського мистецтва. І коли йдеться про неї, зважають не тільки на «техніцизм», «віртуозність», а й на технічні навички, без яких ораторського мистецтва не існує.

В понятті «техніка мовлення» відбиваються три відносно самостійні проблеми: володіння голосом, інтонування, управління аудиторією. Зауважимо лише, що коли мова йде про управління аудиторією, то це означає, що, як писав Емерсон, дійсне красномовство не має потреб ні в церковному дзвоні, аби скликати народ, ні в поліції, аби підтримувати порядок. Оратор цього досягає вмінням проголошувати промову. Існує думка, що є три категорії ораторів: одних можна слухати, інших неможливо слухати, третіх не можна не слухати. Певною мірою це залежить від техніки мовлення, від нашого голосу, адже голос – це оркестр всіляких інструментів. Оркестр благозвучний, сильний, витриманий, рухливий, тонкий, один здатний передавати щонайменші рухи внутрішнього життя, просто і красиво виразити думки і

відчуття людини. В організації сприйняття мови оратора слухачами надзвичайно важливе те, як звучить голос промовця: чи звучить він вільно, м'яко, на низьких тонах (низькі тони голосу сприймаються сприятливіше, вони збирають увагу тих, хто слухає, налаштовують їх на сприйняття слова) або, навпаки, звучання різке, напружене, завищене по тону або дуже тихе, таке, що не летить в зал. І тоді слухачам доводиться витратити перші найкоштовніші хвилини спілкування на те, щоб «присотосуватися», сприймати немилозвучну, часто дратівливу мову того, хто говорить. Перша функція голосу і полягає в тому, щоб забезпечити чутність звучного слова. Якщо оратор піклуватиметься про те, щоб його мова легко сприймалася слухачами, він обов'язково розвине голосову гнучкість, рухливість, здатність голосу «малювати думку». Ми розуміємо мову по тому, як зберігається в нашій пам'яті «запасу інтонаційних моделей». Ми пам'ятаємо мелодійні малюнки оповідних, питальних, спонукальних і інших пропозицій, чуємо мелодійне виділення логічних центрів фраз, інтонацію розділових знаків тощо. І, нарешті, якщо оратор захоче, щоб його мова викликала не лише раціональне сприйняття тексту, але і співпереживання у слухачів, він неодмінно розвиватиме засоби мовної виразності. Бо третя функція голосу – бути провідником відчуттів. Адже саме за інтонаціями (підвищенням або пониженням голосу, збільшенням або зменшенням сили звука, виникненням і характером пауз, зміною темпоритму мови і тембрального забарвлення голосу) слухач вгадує відчуття, через інтонації він приходиться в зіткнення з тим, що живе в душі того, хто говорить.

За невеликим виключенням, кожна людина має від природи голос, який може стати чітким, сильним і багатим відтінками. І все ж більшість людей часто «ковтають» окремі звуки, їх голос стає монотонним, невиразним.

Доведено, що на стосунки з іншими людьми ніщо так не впливає, як враження від вашого голосу. Це дуже важливо для професійної діяльності. Тому звернемо увагу на те, що молодий вік є критичним не тільки з точки зору формування інтелектуальних і професійних навичок, але й дуже важливий для придбання вміння володіти голосом, правильною вимовою, жестами, рухами тіла. Техніка мовлення у вузькому сенсі складається з трьох аспектів: дикції, дихання, голосу (практично вони неподільні). Будова мовного апарату, властивості голосу людини, мовне дихання, артикуляція звуків, дикція, логічна пауза і логічний наголос, інтонація, мовні ноти, гігієна голосу оратора, особливості виступу перед великими і малими аудиторіями – це основні поняття, що вивчаються у техніці мовлення.

Означені частини голосового апарату беруть участь у створенні п'яти елементів голосу: а)звучності; б)темпу; в)висоти; г)тембру; д)дикції (артикуляції).

Є певні вимоги до голосу оратора, які зводяться до конкретних основних голосових якостей. Цими якостями є:

- 1) сила голосу – рівень гучності й волі звучання;
- 2) діапазон – зміна висотного звучання від найнижчих до найвищих звуків, тонів; поняття «діапазон» включає в себе обсяг, сукупність всіх звуків різної висоти, доступних людському голосу. Складовою частиною цього поняття є «регістр» – частина звукоряду, ряд сусідніх звуків, об'єднаних тембром. Існує три реєстри: високий, середній, нижній. Яскравою є мова, коли оратор володіє широким діапазоном – у трьох реєстрах.
- 3) рухомість, гнучкість – швидка зміна за силою, тембром і темпом;
- 4) «польотність» – здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці приміщення;
- 5) благозвучність – приємність.

Щоб голос мав стабільний та відповідний вимогам стиль, потрібно дотримуватися його гігієни:

1. Не допускати висоти поза межі можливого діапазону, надмірної гучності і тривалості.
2. Не допускати простудних захворювань (гострих хронічних катарів верхніх дихальних шляхів, нервових зрушень. Це призводить до захворювань голосотворних органів (ларингіт – запалення слизової оболонки гортані, вузлики на голосових зв'язках).

3. Не перевищувати денні норми голосового навантаження (4-5 акад. годин підряд), робити перерви.

4. Робити профілактику носоглотки (полоскання ромашкою, евкаліптом).

Усі вищеперераховані елементи також можуть застосовуватися й у виступах депутатів, суддів, економістів та ін. Звичайно, це призводить до поєднання таких складових, як сценічна мова та офіційно-діловий стиль.

Якщо для художньої мови характерна багатозначність, експресивність, емоційність, абстрактність, то діловій мові насамперед властива конкретність, детальність і логічність. Достовірні характеристики вимагають розгорнутих синтаксичних конструкцій, а також точне вживання слів. У сфері науки, діловодства й законотворчості, у засобах масової інформації й у політиці мова використовується по-різному.

Офіційно-діловий стиль закріплений за сферою соціально-правових відносин, виділився раніше за письмові стилі завдяки тому, що обслуговував найважливіші сфери державного життя: зовнішні відносини, приватну власність й торгівлю. Безсумнівно, офіційно-діловий стиль, як в цілому українська мова, перетерпів істотні зміни. Його формування найтісніше пов'язане з формуванням і розвитком української держави насамперед тому, що сфера регулювання правових і господарських відносин створила потребу у виділенні спеціального функціонального різновиду літературної мови.

Отже, застосування художніх елементів сценічної мови в офіційно-ділових відносинах є актуальним та необхідним для розвитку комунікацій між людьми у сучасних реаліях українського суспільства. Для усунення двозначності, непорозумінь та й взагалі для покращення української вимови у ділових колах доцільно застосовувати акторські тренінги щодо майстерності висловлювань: правильності звучання, артикуляції, дикції, інтонаційного забарвлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аннушкин В.И. М.В.Ломоносов и риторика петровского времени / В.И. Аннушкин // Вестник Московского университета. Филология. – 1999. – №5. – С. 89-102.
2. Вандишев В.М. Риторика: экскурс в историю вчень і понять: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. М. Вандишев. – К.: Кондор, 2003. - 264 с.
3. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С.І. Головащук. - Київ: Наукова думка, 2004. – 448 с.
4. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е.Н. Зарецкая. – М.: Дело, 2002. – 480 с.
5. Кочеткова Н.Д. Ораторская проза Феофана Прокоповича и пути формирования литературы классицизма / Н.Д. Кочеткова // Проблемы литературного развития в России первой трети XVIII века. – Л., 1974. – Вып 9. - С. 76.
6. Ломоносов М. В. Краткое руководство к красноречию. Книга первая, в которой содержится риторика, показующая общие правила обоого красноречия, то есть оратории и поэзии, сочиненная в пользу любящих словесные науки [Електронний ресурс]: <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo7/lo7-0892.htm>
7. Олійник Г.А. Виразне читання. Основи теорії: Посібник для вчителів / Олійник Г.А. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. – 224 с.
8. Орлов Е. Демосфен и Цицерон. Их жизнь и деятельность: Биографические очерки / Орлов Е. – СПб., 1991. – 112 с.
9. Станіславський К.С. Работа актора над собою: В 2-х частях / Станіславський К.С. – К.: Мистецтво, 1953. – 671с.
10. Шандра В. Невидимий перст долі Михайло Сперанський: злет та падіння російського «європейця» [Електронний ресурс] / В. Шандра // Газета «День». – 2006. – №36. – Режим доступу до газети: <http://www.day.kiev.ua/158632>
11. Юшук І.П. Практичний довідник з української мови / Юшук І.П. – К.: Рідна мова, 1998. – 223 с.